

Janko ANDRIJAŠEVIĆ*

FRANKLIJANSKA KRITIKA

Sažetak: Franklijanska književna kritika se nalazi u eksperimentalnoj fazi nastanka. Njen naziv je takođe provizoran i pitanje je da li će se održati u ovom obliku čak i u slučaju da navedeni književno-kritički sistem zaživi i opstane. Oslanja se na teorijska tumačenja austrijskog psihijatra i mislioca Viktora Frankla (1905–1997), koja su u okviru psihologije poznata i kao logoterapija ili logoteorija. Pojam koji se nalazi u središtu Franklove filozofije jeste smisao, odnosno logos. On zastupa ideju da je životni smisao u osnovi postojanja, da zavisi ad situationem i ad personam, i da je glavni čovjekov zadatak ostvarenje zadatog smisla. Tri su glavna načina za ispunjenje smisla — stvaranje, ljubav, i podnošenje patnji koje ne možemo promijeniti. Umjetnički impuls, kao jedan od načina ostvarenja smisla, prema Franklovom mišljenju kreće iz podsvjesnog (pored duhovnog impulsa, i psihodinamičke instinktivnosti, koju je prvi opisao Sigmund Frojd). Autentičnost kreativnog stvaralaštva jednaka je stepenu ostvarenosti zadatog umjetničkog smisla, i takva autentičnost se postiže kada je stvaralac sposoban za samotranscendenciju i prepuštanje podsvjesnom umjetničkom impulsu. Frankl je u svojim knjigama navodio književna djela koja predstavljaju dobar primjer za osvjetljavanje ovih teorija. Jedno od češće pominjanih djela je novela Smrt Ivana Iljiča Lava Tolstoja, a drugo starozavjetna Knjiga o Jovu. Esej o pomenutoj Tolstojevoj noveli sagledanoj iz franklijanske perspektive napisao je Michah Sadigh, a doktorsku disertaciju pod nazivom Franklijansko tumačenje „Knjige o Jovu” na Univerzitetu u Čikagu prijavio je Maršal Luis. Iako je franklijanska književno-kritička perspektiva tek potencijalna mogućnost, smatramo da zbog svog bogatstva i sveobuhvatnosti sa jedne, i visoke sistematičnosti sa druge strane, predstavlja značajan putokaz u savremenom tumačenju književnosti.

Ključne riječi: Viktor Frankl, franklijanska hermeneutika, logos, egzistencijalni vakuum

Potruga za teorijskim okvirom u koji bismo mogli uklopiti sopstveni doživljaj filozofskog, estetskog, duhovnog i svakog drugog nivoa realnosti, avantura je koja ne smije zaobići objektivnost, ali je pritom nemoguće sasvim

---

* Janko Andrijašević, Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Nikšić

izbjeći i udice subjektivnosti. Zbog subjektivnosti, uostalom, i postoje različiti teorijski sistemi, s tim što se njihove razlike neminovno susrijeću u zajedničkom jezgru objektivnosti. U bogatstvu multiparalelne realnosti postoji sasvim dovoljno prostora za višestruke perspektive. Nepoželjni su jedino rigidnost i isključivost. Poznata je Fichteova izjava da je čovjek onakav kakva mu je i filozofija, a Viktor Frankl kaže da „svaki osnivač psihoterapeutske škole u krajnjoj liniji opisuje u svom sistemu sopstvene neuroze i u knjigama zapisuje istoriju sopstvene bolesti” (Klingberg 2001: 48). Vjerovatno bi se ova ideja mogla primijeniti i na sve one koji se profesionalno, pa čak i laički, bave književnošću ili bilo kojim drugim humanističkim fenomenom.

Svi umjetnički i naučni domeni, pa time i književna kritika, u dvadesetom vijeku doživljavaju razgranavanje u brojnim pravcima. Neki od tih pravaca su bivali dominantni u određenim periodima, ali su konstantno i paralelno postojali i krugovi u kojima su njegovane brojne *non-mainstream* perspektive: konzervativne, nepopularne, avangardne. Početak dvadeset i prvog vijeka, koji je istovremeno i početak novog milenijuma, nije samo aritmetički prag novog doba, već i period preispitivanja i traganja: u okviru postojećih teorija, ka novim teoretskim perspektivama ili čak van granica teorije.

Kao ilustracija eksperimentalnih pristupa književnosti u nastajanju, koji se nalaze na suprotnim idejnim polovima širokog spektra, moglo bi se navesti takozvano „čitanje izdaleka” („distant reading”) sa jedne, i takozvana „franklijansku kritika” sa druge strane.

„Čitanje izdaleka” predstavlja više metodološki nego teoretski eksperiment. Franko Moreti, italijanski književni kritičar, osnovao je 2010. na Univerzitetu Stanford „Književnu laboratoriju”, u kojoj se pitanja književnosti tretiraju naučnim, kvantitativno-statističkim metodama. Njegove postavke su radikalne čak i u okviru aktualnih „digitalizovanih društvenih nauka”. Ukratko, Moretijeve ideje se zasnivaju na tome da za razumijevanje književnosti nije potrebno „proučavanje određenih tekstova, već agregacija i analiza ogromnog broja podataka” (Shultz). Kako navodi u tekstu, „da bismo razumjeli književnost moramo prestati da čitamo knjige” (Shultz).

Moreti je u januaru 2011. godine objavio prvi, a u maju drugi pamflet U njima opisuje dva eksperimenta izvedena u „Književnoj laboratoriji”. Prvi eksperiment se sastojao u tome da se u kompjuter unese trideset romana različitih žanrova, poslije čega je uneseno šest dodatnih koje je kompjuter trebalo žanrovski da identifikuje. Rezultat je bio pozitivan. Prosječan čitalac bi takođe mogao lako da svrsta roman u određeni žanr, ali je metod kojim bi se

koristio sasvim drukčiji od onog kojim se upravlja kompjuter. Čitalac bi, na primjer, gotski roman prepoznao po „riječima kao što su 'drhtati' i 'ruševina'” (Schulz), dok je kompjuteru za kriterijum prepoznavanja ovog žanra poslužila „veća učestalost riječi kao što je ... 'the' [određeni član u engleskom jeziku koji nema autonomno značenje]” (Schulz). Moreti zaključuje da postoje „formalni aspekti književnosti koje ljudi ne mogu otkriti bez dodatne pomoći” (Schulz).

Prethodni zaključak poslužio je kao osnova za drugi eksperiment, kome je cilj bio identifikovati upravo ove skrivene aspekte književnosti. Na primjeru svemogućeg *Hamleta* Moreti je pokušao odgovoriti na pitanje ko je glavni protagonist ove drame. Zaplet je transformisao u mrežu, a likove u mrežna čvorišta. Iscrtao je 57 dijagrama, i zaključio da je „protagonist ona ličnost koja je minimizirala udaljenosti od ostalih tjemernih tačaka” (Schulz). Da li je teško pogoditi o kome je riječ?

Moreti nije ni inovator ni usamljenik među naučnicima koji humanističke fenomene pokušavaju redukovati na kvantitativno i mehaničko. Usmjerenja koja zanemaruju „nedokučive aktivnosti ljudskih bića koje je nemoguće kvantifikovati” (Schulz) ipak još nijesu postala dominantna na književnim odsjecima svjetskih akademija, ali nijesu daleko od toga da postanu „teologija dvadeset i prvog vijeka” (Schulz).

Književnost, kao bogata zaostavština ljudskog duha, predstavlja adekvatnu osnovu i za pristupe slične Moretijeve. Pluralističnost proučavanja je i legitimna i poželjna. U humanističkim sferama je nepoželjna jedino dogmatičnost koja, nažalost, ipak nije iskorijenjena. Stiče se utisak da između stepena redukcionizma i stepena dogmatizma postoji pozitivna korelacija.

Na drugom polu književnoteorijskih iskoraka se nalaze proučavaoci koji umjesto redukcionističkog njeguju inkluzivistički princip. Oni uglavnom zanemaruju kvantitativno obradive elemente književnog djela, a u fokus dovede elemente koji su nemjerljivi, nedokučivi, koji zadiru u specifično ljudsku dimenziju. Viktor Frankl je tu dimenziju nazvao noološkom, a glavna vrijednost koja se u njoj ostvaruje jeste smisao.

Viktor Frankl (1905–1997) osnivač je logoterapije, takozvane Treće bečke škole psihoterapije, (prva je Frojdova psihoanaliza, a druga Adlerova individualna psihologija). Bio je mlađi savremenik dva pomenuta osnivača moderne psihologije, koje je cijenio kao velike učitelje, ali je učenjem o *logosu*, odnosno smislu kao centralnom aspektu ličnosti, dopunio njihova gledišta. Tokom Drugog svjetskog rata je kao Jevrej proveo nekoliko godina u nacistič-

kim koncentracijama, u kojima je izgubio cjelokupnu užu porodicu, ali koji mu takođe pružaju priliku da na sopstvenom iskustvu provjeri i konačno potvrdi principe logoteorije. Njegov najvažniji zaključak je da i najtragičnije ljudske situacije u sebi nose smisao. Nakon rata Frankl se vraća u Beč, ne pristaje da njemačkom i austrijskom narodu pripíše kolektivnu krivicu, već smatra da krivica jedino može i mora biti individualizovana. Kasniji život posvećuje promovisanju mira, smisla, životnog ispunjenja — odnosno bavi se onim što se danas popularno zove pozitivna psihologija. Tridesetak svjetskih univerziteta mu je dodijelilo titulu počasnog doktora nauka, među kojima je i Univerzitet u Ljubljani.

Franklova logoterapija (koriste se još i pojmovi egzistencijalna analiza, logoteorija, logofilozofija) relevantna je i u psihološkom i u filozofskom smislu, a zbog potencijala da obuhvati „koegzistenciju velikog broja činjenica ljudskog iskustva” (Lewis, 2) primjenjiva je na sva humanistička interdisciplinarna proučavanja. Franklijanska kritika ili preciznije franklijanska hermeneutika, pripada tradiciji egzistencijalističke i fenomenološke kritike. Hajdeger je naglasio da je hermeneutika neodvojiva od ontologije, a Frankl je otišao korak dalje — u tom smislu što se nije ograničio samo na *ontos*, tj. biće, već uvažava i *logos*, tj. smisao koji transcendirira biće.

Logofilozofija opisuje tri osnovne postavke humane egzistencije ili takozvanu smisaonu trijadu: *slobodnu volju*, *volju za smislom* i *smisao života*. Slobodna volja i smisao života nalaze se u domenima koji nijesu dostupni naučnom proučavanju, jedino je volja za smisao obradiva u okviru psiholoških istraživanja. Volja za smislom sastoji se od unutrašnjeg impulsa ka smislu i od kvaliteta „ponude” koja se nalazi oko nas. Zbog intrinzične raznolikosti između ljudskih bića, „svaka kombinacija čovjeka i teksta je jedinstvena” (Lewis, 5).

Volja za smislom ispoljava se na tri načina. Prvi je *kreativni* — to znači da ispunjavamo neki smisao kada smo produktivni. Drugi način je *iskustveni* — smisao ostvarujemo kroz iskustvo ljubavi prema nekome ili nečemu, kroz iskustvo ljepote i dobrote. Najteži način, koji međutim najsnažnije transformiše ličnost, jeste *atitudinalni*. Ovaj način ogleda se u slobodi da izaberemo stav prema patnji koju ne možemo izbjeći. Ukoliko prihvatimo stav da patnja nema smisla, vrlo vjerovatno ćemo utonuti u egzistencijalni vakuum. Međutim, prema patnji možemo usvojiti i pozitivan stav, pronaći u njoj dublje značenje, i tako transcendirati ne samo patnju, nego i sebe. Ovakva samotranscendencija je kvalitet koji Frankl smatra suštinskim za ispunjenost ljudskog

života. On sugerije da negdje izvan nas neprekidno teče rijeka mogućnosti i da je ostvarenje smisaonih mogućnosti — onih koje nam pomažu da transcendiramo sebe — uslov za ostvarenje smislenog života. U slučaju da pustimo smisao, ili ne uspijemo da ga ostvarimo, zapadamo u pomenuti egzistencijalni vakuum, koji je predvorje depresije, suicida.

Život ne karakteriše samo smisaona trijada, već i tragična trijada — bol, krivica i smrt. Ova trijada se nalazi u takozvanom „sudbinskom domenu”, van granica slobodne volje, pa je time u većoj ili manjoj mjeri i neizbježna u životima svih ljudskih bića. Upravo neizbježnost tragične trijade može proizvesti vakuum u nama, ali atitudinalna vrijednost, koja se nalazi u domenu slobode, omogućuje nam da se izdignemo iznad tragičnoga i ostvarimo samotranscendenciju, bez koje život stagnira i posrće.

U knjizi *Bog podsvesti* Frankl predstavlja model ličnosti značajno modifikovan u odnosu na model koji je dao Sigmund Frojd. Iako ne osporava Frojdu genijalnost (štaviše, navodi ga kao velikog učitelja), Frankl smatra da se u onom dijelu ličnosti koji je označen kao podsvijest ne nalaze samo instinkti, što je poznat frojdovski stav, već da se u podsvjesnom kriju i naši duhovni i umjetnički potencijali. Ovo je značajno iz mnogo razloga, a jedan od njih je i autentičnost duhovnih i umjetničkih iskustava. Frankl smatra da su ona autentična ukoliko nam omogućavaju samotranscendenciju, dakle zaboravljanje na sebe i prepuštanje smislenom toku date situacije. Stoga religija i umjetnost mogu jedino biti izraz unutrašnje slobode, a svaki spoljašnji motiv šteti njihovoj autentičnosti.

Osim pomenutih pojmova smisla, slobode i izbora, u Franklovom tumačenju humanističke realnosti značajni su i savjest, odgovornost i drugi fenomeni, uklopljeni u veoma otvoren, ali precizno klasifikovan sistem u Franklovoj filozofiji. Svi oni elementi koji su prirodjeni ljudskom biću nalaze svoje mjesto kod Frankla, koji ih više klasifikuje nego što ih definiše. Zbog ove karakteristike njegova filozofija predstavlja izuzetno plodno polazište za svaku vrstu istraživanja u okviru humanističkih fenomena.

Frankl je u svojoj filozofiji dao viđenje prirode umjetnosti, pa i konkretno književnosti kao jedne od njenih grana. Polazi od osnovne pretpostavke da umjetničko nadahnuće dolazi iz podsvjesnog, te da stoga nastojanje da stvaralački proces bude što svjesniji umanjuje umjetnički kvalitet produkovanog ili reprodukovanog djela (daje primjer violiniste koji se trudio da što tačnije odsvira kompoziciju, i što je više uspijeva u tome njegova je izvedba siromašila u umjetničkom smislu). Nije saglasan sa redukcionističkom idejom da je

umjetnička kreacija rezultat psihodinamike. Analiza književnog djela, ukoliko polazi sa redukcionističkih premisa, postaje, prema Franklovim riječima, „Prokrustova postelja” (Frankl 2007: 66).

Govor i jezik, prema Franklovom mišljenju, imaju poruku i smisao. Oni nijesu smisao sami za sebe, oni su medijumi koji prenose smisao. Medijum nije poruka, medijum je sredstvo. Jezik je produžetak čovjekovog unutrašnjeg govora. Jezikom ne izražavamo sebe, već sopstvenu samotranscendenciju. Sebe izražava jedino šizofreni pacijent, čiji govor ne polazi iz transcendentne smisaone sfere, pa njegov govor nema konkretnu poruku.

Uticaj pisca je značajan. Dozvoljena mu je apsolutna sloboda. Međutim, da bi ostvarila neku vrijednost, sloboda uvijek mora da predstavlja odgovoran izbor. Prema Franklu, neodgovornost pisca se ogleda u slučajevima kada sopstvenim egzistencijalnim vakuumom, odnosno besmisлом koji ga muči, inficira i čitaoca. Time se podgrijava mazohističko zadovoljstvo individue da život doživljava kao fenomen redukovan na ideju „ništa osim” (život nije ništa drugo osim proces oksidacije, život je tek ispoljavanje psihodinamičnih nagona, itd.). Opasnost od takvog pristupa čovjeku i umjetnosti, prema Franklovom uvjerenju, vodi ravno u gasne komore Aušvica, jer čim život prihvatimo kao fenomen koji karakteriše besmisao i čim čovjeka ne vidimo kao biće koje prije svega obitava u noološkoj dimenziji, mi deindividuiziramo ljude i spremni smo, što se događa u svakom ratu, da ih uništavamo bez trunke saosjećanja. Osim toga, raspirivanje besmisla pojačava savremenu kolektivnu neurozu, koja izniče iz sveopšteg egzistencijalnog vakuuma, pa prema tome pisac i umjetnik nose veliku odgovornost u svom djelovanju.

Književnost bi, prema Franklovom mišljenju, trebalo da podstakne solidarnost između pisca i čitaoca, da „utješi uznemirene i uznemiri uljuljkane” (David Foster Wallace), a Frankl koristi i izraz „autobiblioterapija” (Frankl 2000: 127). Na taj način bi književnost zadovoljila vrijednosni sistem Franklove logoterapije.

Kad govorimo o franklijanskoj hermeneutici primijenjenoj na književnost, ona se u ovom trenutku nalazi na nivou eksperimenta. Znamo za dva konkretna pokušaja franklijanskog iščitavanja književnosti. Jedan je zastupljen u članku pod nazivom *Prevazilaženje neautentičnosti, besmisla i smrti: književna analiza kroz prizmu franklijanske psihologije*. Autor je Sadigh Micah, vanredni profesor psihologije na Sedar Krest koledžu u Pensilvaniji. U članku se analizira priča Lava Tolstoja *Smrt Ivana Iliča*. Mogućnost iskupljenja u ovom tekstu je suprotstavljena pitanju autentičnog življenja, a unutrašnji dijalog glav-

ne ličnosti analizira se kroz princip iskustvene vrijednosti. Sâm Viktor Frankl je ovu priču pominjao kao primjer za jedno od centralnih pitanja njegove filozofije — preispitivanje smisla života uoči neizbježnog susreta sa smrću. Smrt je posljednja razvojna faza u ljudskom životu i ima izuzetan značaj jer, kako Frankl kaže u knjizi *Nečujan vapaj za smislom*, jedino u toj fazi gubimo budućnost, gubimo priliku da mijenjamo sebe i konačno se zaokružujemo kao ličnosti (str. 84). Pomalo paradoksalno navodi da „čovjek ne postaje stvarnost rođenjem, već pred smrću” (NVZS str. 84).

Pitanje biranja stava prema teškoj i neizmjenjivoj životnoj situaciji naglašeno je u starozavjetnoj *Knjizi o Jovu*, koju Frankl takođe pominje na nekoliko mjesta. Psiholog Maršal H. Luis iz Uliksa, država Kansas, na Univerzitetu u Čikagu prijavio je doktorsku disertaciju pod nazivom *Franklijansko čitanje „Knjige o Jovu”*. Problemsko pitanje njegovog rada je istraživanje „smislenog odgovora ljudskog bića na nepravednu patnju” (Lewis, 2). Poslije navođenja relevantne literature koja se bavi *Knjigom o Jovu*, Luis objašnjava opravdanost franklijanskog čitanja tog djela i daje osnovne postavke razvoja franklijanske hermeneutike. Ne propušta da naglasi egzistencijalističku i fenomenološku osnovu logoterapije, a navodi i određene primjere u kojima „je logoterapija korištena za interpretaciju književnih i drugih dramskih djela” (Lewis, 12). U privatnoj komunikaciji sa Maršalom Luisom doznali smo da je dovršetak izrade ove doktorske disertacije planiran za 2012. godinu.

Osim navedenih akademskih tekstova, logoterapeuti tradicionalno posežu za primjerima iz književnih djela i u psihoterapeutskoj praksi i u svojim knjigama. Često se bave i filmom (u naučnom časopisu *Međunarodni forum logoterapije* postoji redovna rubrika „Filmovi od interesa za logoterapiju”), a Frankl je osim psihološke i autobiografske literature, koja se nalazi na granici književnosti, pisao i književna djela, uključujući poeziju i dramu *Sinhronizacija u Buhenvaldu*. Komponovao je i nekoliko pjesama, od kojih je jedan valcer prilično uspješan, crtao karikature i na ličnom primjeru pokazivao nerazdvojivost psihološke od umjetničko-kreativne, a možda i duhovne strane života. Stoga smatramo da takozvana franklijanska perspektiva ima opravdano mjesto u budućem tumačenju književnosti.

Baveći se djelom Oldosa Hakslija, britanskog romanopisca i esejiste, došli smo na ideju da primijenimo principe Franklove logoterapije na iščitavanje Hakslijevog djela. Iako širina franklijanske hermeneutike pogoduje tumačenju praktično svakog književnog djela, pokušaj njene primjene na romane Oldosa Hakslija, prije svega njegovog djela *Slijepi u Gazi* (1936), ima posebnog

smisla. Eksperimentalna interpretacija zasnovana na franklijanskim principima trebalo bi da za predmet tumačenja uzme djelo koje obiluje temama centralnim za logoterapiju. To su univerzalne teme humanog bitisanja, koje sadrži svako umjetničko djelo, ali Hakslijev pomenuti roman pruža mogućnost veoma precizne i bogate franklijanske interpretacije.

Slijepi u Gazi je donekle „karnevalski”, ali i bildungsroman jer prati odrastanje i sazrijevanje Antonija Bivisa, koji je kroz cijelo djelo suočen sa sukobom između životnog apsurda i životnog smisla. U mladosti je bio naklonjeniji egzistencijalističkom apsurd, što je imalo konkretnog odraza na njegovo ponašanje, ideje, moral. Trenutak Antonijeve unutrašnje transformacije, kada osjećaj smislenosti polako uspijeva da istisne frustriranost besmisлом, donosi i revoluciju, ili možda čak renesansu vrijednosnih stavova i sveukupnog odnosa prema sebi i svijetu. Viktor Frankl je priznao da je i sam prošao kroz nihilističku fazu, a zatim kroz epifanijski preobražaj koji je u centar njegovog misaonog spektra stavio smisao života. Sličan put je prošao i Oldos Haksli, sličan put prolazi Antoni Bivis, pa je navedeni roman djelo idealno za franklijansko iščitavanje. Ovim problemom, kao i komparativnom studijom Franklove i Hakslijeve idejne perspektive, namjeravamo da se bavimo u budućnosti.

Teško je reći da li će kritika zasnovana na principima sličnim onima koje Frankl zagovara postati šire prihvaćena u budućnosti. Kada bismo morali dati konkretniji odgovor na to pitanje, rekli bismo da su izgledi za to ipak mali, ne zato što logofilozofija nema potencijal za utemeljenu književnu hermeneutiku, već zato što su savremena strujanja naklonjenija monodisciplinarnim književnim pristupima. Najvažnije je, međutim, zadržati mogućnost izbora, demokratični i tolerantni pluralizam pristupa jer, kako Frankl kaže, ispunjenje smisla je uslovljeno *ad situationem* ali i *ad personam* — što znači da različite individue u različitim situacijama otkrivaju smisao u različitim domenima. To pak ne podrazumijeva da se bavimo nekompatibilnostima, samim tim što je priroda umjetničke i svake druge realnosti dovoljno razuđena i kompleksna da ponudi izuzetno raznovrsne mogućnosti, dok god imaju prihvatljivo utemeljenje. Neprihvatljive aberacije nije teško prepoznati, a za sve ostale treba razviti snažniju toleranciju i intervalizaciju. U našem konkretnom slučaju, izbor pada na hermeneutiku koja je fokusirana na smisao, duhovno, noološko, a ne na kvantitativno ili „digitalno”. Jedan od osnovnih razloga za to je transformišuća moć ovakvog pristupa, koji ne seže samo u intelektualne i estetske, već i u moralne i duhovne nivoe ličnosti. Na taj način franklijansko čitanje ima potencijal da obuhvati višeslojnu strukturu ljudskog bića

koje doživljava i vrednuje književno, odnosno umjetničko djelo, i da podstakne u čovjeku suštinske promjene. Za nas, koji ljudski život shvatamo prvenstveno kao proces rasta i sazrijevanja, a uz to se bavimo humanističkim disciplinama, sve lične i profesionalne aktivnosti koje imaju moć da nas mijenjaju iznutra — postaju dominantno relevantne.

LITERATURA

- [1] Ćorić, Šimun Šito, *Psihologija religioznosti*, Jastrebarsko: Slap, 2003.
- [2] Frankl, Viktor, *Bog podsvesti, psihoterapija i religija*, prev. D. Petrović, Beograd: IP „Žarko Albulj”, 2001.
- [3] Frankl, Viktor, *The Doctor and the Soul*, New York: Vintage Books, 1973.
- [4] Frankl, Viktor, *Man's Search for Meaning*, New York: Pocket Books, 1984.
- [5] Frankl, Viktor, *Nečujan vapaj za smislom, psihoterapija i humanizam*, prema prev. R. Berghofer srpskom jeziku prilagodila T. Stanojević, Beograd: IP „Žarko Albulj”, 2007.
- [6] Frankl, Viktor, *Psihoterapija i egzistencijalizam, smisao i duševno zdravlje*, prev. N. Dragojević i A. Đ. Milenković, Beograd: IP „Žarko Albulj”, 2009.
- [7] Frankl, Viktor, *Recollections*, translated by Joseph and Judith Fabry, Cambridge, MA: Basic Books, 2000.
- [8] Klingberg, Haddon Jr., *When Life Calls Out to Us, The Love and Lifework of Viktor and Elly Frankl*, New York: Doubleday, 2001.
- [9] Lewis, Marshall, „A Franklian Reading of the Book of Job”, <http://homepage.mac.com/mhlewis/papers/prop.pdf>, pristup stranici: 10. jul 2011.
- [10] Micah Sadigh, „Transcending Inauthenticity, Meaninglessness, and Death: Literary Analysis through the Lens of Franklian Psychology”, *Vienna: The International Forum for Logotherapy*, 31 (2008).
- [11] Schulz, Kathryn, „What Is Distant Reading”, *The New York Times, Sunday Book Review*, 26 June 2011.
- [12] Wulff, M. David, *Psychology of Religion*, New York: John Wiley & Sons, 1991.

Janko ANDRIJAŠEVIĆ

FRANKLIAN CRITICISM

Summary

Franklian criticism is an experimental attempt at a new reading of literature. The very term is provisional, too, and uncertain of surviving in this form, even in case the mentioned system of criticism grows roots and develops. It is based on theoretical interpretations given by the Austrian neuropsychiatrist and thinker Viktor Frankl (1905–1997). His ideas are known in psychology as logotherapy or logotherapy. The focal notion of Frankl's philosophy is meaning. He advocated the idea that there is a continuous underlying meaning in life, and that it constantly changes depending on the situation (*ad situationem*) and the person (*ad personam*). The main task in life is the actualization of underlying meaning. There are three major ways of fulfilling meaning — by creating, by experiencing, and by withstanding the suffering we cannot change. According to Frankl, the artistic impulse, as one of the ways of fulfilling meaning, starts from the subconscious domain (alongside with the psychodynamic instinctiveness, first expounded by Freud, and spirituality). The authenticity of artistic creativity equals the level of actualization of the underlying artistic meaning, and can be attained only when the creator is capable of self-transcendence, or when one forgets about one's own personality and succumbs to the subconscious artistic impulse. Frankl mentioned pieces of literature that are fruitful bases for the analyses of his theories. Some of the frequently mentioned works are *The Death of Ivan Ilyich* by Leo Tolstoy, or „The Book of Job” from The Old Testament. Micah Sadigh wrote an essay on the mentioned story by Tolstoy seen from a Franklian perspective, while Marshall Lewis currently works on his doctoral dissertation titled „A Franklian Reading of “The Book of Job””. Although at this point in time Franklian critical perspective represents only a possibility, we think that due to its width and comprehensibility on one hand, and a high level of systematization on the other, it represents a significant signpost in the contemporary world of literary hermeneutics.

Key words: Viktor Frankl, logos, logotherapy and literature, Franklian criticism